

INKLUZIVNÍ SNY V EXKLUZIVNÍ REALITĚ

KOFRONĚ, J.: Inclusive Dreams in an Exclusive Reality. – Informace ČGS, 32, 2, pp. 34–43 (2013). – The article is a response to Matoušek's mistreatment of my previous article. I highlight his key misinterpretations of my text and the most striking cases of logical incoherence. Three issues are elaborated upon: (i) the problems with combining epistemological positions, (ii) the role of methodological inspiration, and (iii) the significance of theory testing for the health of the discipline. The main conclusion is that Matoušek's alternative would be far more exclusive than it pretends to be. In fact, seen from the perspective of the discipline as a whole, my conflictual multi-polar alternative is much more benevolent than the so-called inclusive alternative.

KEY WORDS: geography – epistemology – standards – misinterpretation

Když jsem před více jak rokem psal příspěvek do informací ČGS (KofronĚ 2012a), doufal jsem, že bude čten, diskutován a napadán, a že tak poskytne platformu pro kritické zamyšlení se nad stavem geografie. Proto vítám Matouškovu (2013) nesouhlasnou reakci. Domnívám se však, že jeho textem prostupují argumentační protimluvy a misinterpretace mého článku. Níže reaguji na tři nejproblematictější části textu, které, jak doufám, nesou širší význam a jejichž diskuze může vyjasnit problematiku a případně podnítit další debatu. Jedná se o: (i) Možnost kombinovat epistemologické přístupy ve výzkumu. Jelikož nebylo řečeno, jak tyto kombinace provádět, ukáži, proč to (tak jednoduše) nejde. (ii) Význam metodologie. Jsem přesvědčen, že Matoušek jednak dezinterpretoval můj text, především však jeho pozici považuji za vnitřně nekoherentní. (iii) Otázku teorií, jejich hodnocení a standardů pro geografii. Chce-li někdo opustit testování teorií, měl by jasně říci, jakou alternativu nabízí a jaké následky z toho plynou.

1. Epistemologie kombinovatelné, aneb dva falešné sny o inkluzi

Oponent nabízí lákavou představu inkluzivní geografie kombinující a syntetizující různé epistemologické a metodologické přístupy. Obávám se však, že tato idylická vize obsahuje přinejmenším dva problémy: (i) Povede k zániku jakýchkoliv standardů vědecké práce a (ii) přináší zárodky epistemologické hegemonie.

Než přistoupím k argumentaci, musím zdůraznit, že je zavádějící podsouvat mi odmítnutí epistemologické syntézy/kombinace. Napsal jsem sice, že: „Každý by si měl být jistý, zda patří k těm, kteří chtějí dělat sociální vědu jako analogii přírodních věd (...), či k těm, kteří hledají inspiraci spíše v reflektivistických přístupech...“ (KofronĚ 2012a, s. 8), ale následující věta říkala, že: „Kombinace zde nejsou provždy zakázané, ale mělo by vždy být jasně řečeno, proč je taková kombinace přínosná, a případně jaká má úskalí“ (tamtéž). Tuto větu Matoušek přehlédnul, a tak se místy střetával s fiktivním protivníkem. Netvrdil jsem, že promyšlená a precizně vyargumentovaná kombinace je nutně špatná, nýbrž že nahodilé míšení vytváří více problémů, než jich na první pohled řeší.

Abych ilustroval problémy nahodilého míchání epistemologických pozic, využiji článek MacDonalda (2003). MacDonald ukazuje, že teorie racionální volby (TRV) mohou být ukotveny v neopozitivistické i realistické epistemologii. Tyto epistemologie však vytvářejí odlišné standardy stran realističnosti předpokladů, odlišná měřítka úspěchu (soupeření) teorií a odlišné implikace plynoucí z empirických testů teorií. Směšování těchto standardů vede k (i) nepochopení možností TRV, (ii) k nekritizovatelným pracím a (iii) nekoherentním tvrzením autorů o významu jejich zjištění. Jako příklad nekoherentní argumentace uvádí MacDonald (2003, s. 559) např. tvrzení: „Pomocí řady zjevně nerealistických předpokladů jsem vyvinul model racionálního aktéra, který lze aplikovat na řadu empirických situací. Testováním mých hypotéz jsem našel výrazné korelace mezi mojí závislou a nezávislou proměnnou. Vzhledem k robustnosti tohoto vztahu jsou mé výsledky jasným důkazem racionálního jednání lidí.“ Nekonzistentnost zde spočívá v tom, že teoretik nejdříve přijal neopozitivistický standard tvoření modelu (nerealistické předpoklady umožňující širokou aplikovatelnost) – neslučitelný však s realismem, aby následně tvrdil (v duchu realismu), že empirické výsledky potvrzují korepondenci teoretických předpokladů s povahou reálných aktérů. Jenže takový závěr neopozitivismus neumožňuje, neboť teorie a jejich předpoklady jsou nepozorovatelnými entitami a nemá smysl o nich mluvit jinak, než jako o užitečných fikcích sloužících pro tvoření teorií. Realismus by sice takové tvrzení umožňoval, ale požadoval by (mimo jiné) realističnost výchozích předpokladů (MacDonald 2003, s. 559). Problémy spjaté s mícháním epistemologií se týkají i vlastního hodnocení teorií. Zatímco pro neopozitivisty bude silná predikční schopnost na velkém okruhu empirických jevů klíčovým aspektem posuzování teorií, realisté budou zdůrazňovat realističnost výchozích předpokladů a korepondenci kauzálního mechanismu postulovaného teorií s mechanismem aktuálně se projevujícím. Hodnocení teorie vzniklé v určité epistemologické tradici prizmatem epistemologie odlišné proto vytváří řadu problémů. Co jedna epistemologie považuje za rozumné a adekvátní, může jiná epistemologie zcela odmítat. Snaha o prolínání, kombinování a syntetizování teorií, poznatků či metod vzniklých v různých epistemologických tradicích tedy není bezproblémová. Zaujalo mne proto Matouškovo tvrzení (s. 20), že: „Geografie (...) nabídla některé originální způsoby pohledu na svět, které propojují různé epistemologie...“, bohužel nevěnoval jedinou větu řešení výše zmíněných problémů, či problémů podobných.

Je omylem připisovat (kritickému) realismu schopnost překonání epistemologických a metodologických dualit. Realismus akceptuje řadu metod, to však neznamená, že by neměl specifické metodologické požadavky, že nepřikládá některým metodám větší význam, než jiným. Všechny v naší debatě zmíněné epistemologie vytvářejí metodologická omezení a zároveň upřednostňují určité metody na úkor jiných. Lze uvést odlišný pohled na případové a komparativní studie. Pozitivisté je považují spíše za nouzové řešení (viz King, Keohane, Verba 1994), realisté je naopak považují za klíčový a unikátní nástroj k odhalení kauzálního procesu (Sayer 1992, sofistikovaneji George, Bennett 2005). Výzkumy postavené na různých epistemologických základech mohou navzájem podnětně komunikovat, ale je třeba dobře znát jak výchozí předpoklady a požadavky určitého směru, tak implikace výsledných zjištění.

Volání po konfliktní multipolarizaci výzkumného prostoru geografie se snažilo omezit kritiku mířící jen na základní epistemologická východiska práce (tj. na využitý epistemologický rámec).¹ V návaznosti na článek Monteiro, Ruby (2009) si totiž nemyslím, že by epistemologické debaty mohly dojít v brzké době definitivního rozuzlení. Z různých pozic a důvodů byl a je kritizován (neo)pozitivismus (např. Sayer 2000, Wendt 1999), vědecký a kritický realismus (Korán 2009, Chernoff 2009) a silné kritice nakonec neušly ani anti-pozitivistické směry (Sokal 1996, Sayer 2000). Jelikož epistemologické debaty nemají vítěze, hodnotím epistemologie pragmaticky na základě jejich přínosu pro výzkum určitého okruhu otázek a praktické relevance výstupů.

Pochyby stran vítěze epistemologických debat vedou ke dvěma implikacím. (i) Hegemonie jedné epistemologie hrozí fatálním kolapsem, ukáže-li se její neadekvátnost. Podpora (svárlivé) existence několika přístupů se proto jeví jako pragmatická. (ii) Kritika (např. empiricky orientované) práce útočící jen na její epistemologická východiska fakticky replikuje epistemologické debaty, které přitom postrádají vítěze. K řešení vlastního výzkumného problému nepřispívá. Zdá se tedy rozumnější soustředit (prvotní) kritiku např. na metodologické či teoretické aspekty uchopení problému za předpokladu platnosti výchozí epistemologie. Tyto dvě implikace však rozhodně neznamenají, že všechny epistemologie mají stejnou schopnost řešit konkrétní otázky, ani že lze libovolně přeskakovat z jedné epistemologie do druhé, že není třeba respektovat metodologická pravidla vytyčená jednotlivými epistemologiemi fungujícími jako určité logické systémy. Jak jsem ukázal výše, existují hranice, které zkrátka nelze snadno překročit.

Mnou navrhovaná konfliktní multipolarita přístupů umožňuje vzájemné soupeření alternativ, zejména ve smyslu relevance dané epistemologie k určité množině problémů a otázek. Kdyby nic jiného, takový stav (skrže přítomnost – třebaš vyostřené – diskuze) zlepšuje povědomí o slabých a silných stránkách jednotlivých, alespoň částečně koherentních přístupů, což lze považovat za přínosné. Obávám se, že Matouškem navrhovaná a apriorní inkluzivnost by vedla k tomu, že bychom toho o přednostech a slabinách jednotlivých epistemologií a metod(ologií) věděli jen velmi málo. Různé přístupy a jejich kombinace by mohly být používány i pro řešení otázek, které vlastně ani efektivně řešit nemohou. Inkluzivní strategie nakonec může lehce vygradovat v opuštění jakýchkoliv standardů. Autoři libovolně měnící své pozice by mohli produkovat „nekritizovatelné bastardy“, protože by vždy mohli prohlásit, že jejich přístup nemůže být hodnocen z pozic toho či onoho směru, neboť se jedná o naprosto unikátní kombinaci reflektující potřeby jejich specifického, samozřejmě nesmírně komplexního, výzkumu. Přitom možnost alespoň hypotetického zpochybnění, či kritiky práce považuji za obecně nejmenší společný jmenovatel vědecké práce.

Co je horší, inkluzivní varianta skrývá velké riziko omezování určitých přístupů. Jelikož v inkluzivní variantě zřejmě rychle zaniknou nároky na metodologické aspekty výzkumu a z vyjádření Matouška (s. 23) lze usuzovat, že

¹ Např. (i) kritika ze strany realistů odmítající využití nerealistických, či zjednodušujících předpokladů neopozitivistických prací; (ii) anti-pozitivistické odmítnutí kauzality a kauzálních teorií v sociální sféře obecně; (iii) zavržení prací odmítajících dualitu objekt-subjekt atd.

stejný osud by potkal i testovatelné teorie, o kvalitě vědecké práce (např. teorie) by nerozhodovala její predikční schopnost, explanační síla, korespondence s reálným světem ani její intervenční užitečnost atd., ale spolek vyvolených držících významné mocenské posty v oboru. Nevěřím, že by dříve či později nedošlo k protěžování buď ideově spřízněných prací, či prací, jejichž podpora by byla v daný moment mocensky výhodná. Lze si lehce představit, že zatímco sofistikovaná pozitivistická práce řešící významný praktický problém bude odmítnuta jako parciální, redukcionistická a „negeografická“, povrchní post-strukturalistická práce konvenující však s ideologickým smýšlením vyvolených bude opěvována jako to správné, geografické skloubení přístupů (či naopak).²

Pro případné fungování inkluzivní alternativy je příznačné, že Matoušek sice verbálně horuje pro inkluzivitu, v praxi mu však spíše překáží. Tvrdí, že „zdokonalování pozitivistických přístupů (...) není příslibem pro výrazný rozvoj poznání“ (s. 20) a vyzývá k opuštění tzv. zjednodušené (pozitivistické) kauzality (s. 22). Když ukazuje na možnost kombinace epistemologií, nalézá sice uplatnění pro post-strukturalismus a realismus, avšak o možném zapojení pozitivismu mlčí (s. 22). Uvedené lze považovat za přinejmenším implicitní odmítnutí pozitivismu a pozitivistického pojetí kauzality.³ Tento pohled lze vnímat jako epistemologický exkluzivismus ostře kontrastující s proklamovanou inkluzivností. Přitom nedošlo ani k pokusu nabídnout alternativu ke kauzálním teoriím (zejména vzhledem k praktické uplatnitelnosti výzkumu). Respektuji, odmítá-li někdo například kauzální teorie jako nevhodné pro sociální sféru, nerozumím však, proč a jak je poté chce syntetizovat s jinými přístupy.

Jelikož zřejmě neexistuje jedno optimální řešení pro všechny (epistemologická syntéza jím být také nemusí), jeví se jako efektivnější nechat různé přístupy svádět souboje, než určovat všem sice líbivý, ale v praxi nebezpečný a nekvalitní hrozící pel-mel přístupů. Opravdové a promyšlené syntézy se spíše dočkáme tam, kde probíhá intelektuální střet, než tam, kde vládne pokrytecká tolerance – ta totiž nenutí přemýšlet a inovovat.

2. Metody, aneb jak syntetizovat něco, čemu nechceme rozumět

Matouškův postoj k metodologické inspiraci z jiných disciplín považuji za nekoherentní. Geografie si a priori nemůže činit nárok na nižší standard metodologické práce než jiné disciplíny. Navíc, metodologická nekompetence přinejmenším znemožňuje syntézu poznatků příbuzných disciplín, po čemž přitom sám autor volá (s. 23).

Z textu si čtenář odnáší dojem, že geografie nemůže sdílet metodologický standard s jinými sociálními disciplínami. Geografie se prý vyznačuje zcela

² Recenzent tohoto článku namítl, že taková situace může vzniknout i v multipolaritě. Klíčovou otázkou však je, v jaké alternativě je taková možnost pravděpodobnější. Argumenty ve prospěch multipolarity jsem uvedl již v původním článku (s. 4–5).

³ Upozorním, že dle Grinaviského (2012) v jádru kauzálního teoretizování pozitivistů a velké části konstitutivního teoretizování realistů stojí totožný typ „kontrastivních-proč“ otázek. Vyplývá, že náhled na kauzalitu není tím, co odlišuje pozitivisty a realisty. Matouškovo odmítnutí neopozitivistického náhledu na kauzalitu tak může znamenat, že se ani realismus nevejde do jeho tzv. „inkluzivní“ alternativy.

jinými cíli a teoriemi než jiné disciplíny. To je přinejmenším odvážné tvrzení, které mělo být důsledně rozebráno, bohužel nebylo. Převzetí cizích metod by prý vedlo ke zhroucení těchto (unikátních) cílů a redukci našeho přínosu. Zdá se, že i zde došlo k misinterpretaci mého textu. Když jsem horoval ve prospěch sofistikovanějších metod, obracel jsem se zcela jasně na naturalistický pól geografické obce. Nenutil jsem post-strukturalisty k matematickému modelování, či hledání „crucial case“. Jejich výzkum stojí přirozeně na jiných metodách a odpovídá na jiné otázky. Myslím však, že je korektní a logické požadovat po těch, kteří se hlásí k práci s kauzálními teoriemi (a s těmi pracují jak neopozitivisté, tak realisté), aby používali metody, které nabízejí nejvyšší šanci (ne jistotu) na dosažení kýžených cílů, zde kauzální inference (či je tento cíl již geografům zapovězený?). Pokud opravdu mohou být cíle a teorie geografie otřeseny, když část geografů (orientovaná na kauzální teorie) začne používat pokročilou statistiku na místo prostých korelací, strategicky vybrané případy na místo ad hoc případových studií (blíže Kofroň 2012b), potom se geografie zřejmě nachází na pokraji zhroucení. Pro inkluzivní alternativu je příznačné, že zatímco já jsem se v metodických otázkách obracel výlučně k táboru, jehož jsem členem, můj „inkluzivní“ oponent neváhá určovat metodický standard i těm, kteří patří do zcela odlišného epistemologického tábora, než on sám.

Připomeňme, že část problémů řešených geografie se (výrazně) neliší od problémů řešených výzkumníky jiných disciplín. Komplexita některých geografických témat je jistě mimořádná, nicméně to platí i o řadě otázek řešených makroekonomy, či odborníky mezinárodních vztahů apod. I badatelé z těchto oborů považují komplexitu jevů a vnitřní provázanost částí systému za problematický faktor znesnadňující identifikování kauzality (viz Monteiro 2012). Na rozdíl od Matouška však neusilují o odvrhnutí pozitivismu jako takového (a s ním spjatých metod), ani o zavržení otázek souvisejících s komplexními jevy a systémy. Komplexní problémy spíše vyžadují (i) akceptování vyšší problematičnosti empirických zjištění a v návaznosti důraz na precizní práci s teoriemi; (ii) důvtip ve využívání stávajících metod a (iii) pragmatický náhled na dostupné metody (cílem je zodpovědět otázku, ne využít nejsofistikovanější metodu). Pokud již nějaké metody používáme, měli bychom se snažit o jejich maximální účinnost. Je to schopnost metody napomoci v řešení výzkumné otázky (dle mého základního badatelského cíle), nikoli její oborový původ, co ospravedlňuje její použití. Chtěl-li být Matoušek konzistentní, měl odmítnout i různé formy post-strukturalistické diskurzivní analýzy, jejíž příklady můžeme nalézt např. v politické geografii (Dalby 2008, Woodward, Jenkins 2012 aj.), ta přece také není původem geografická. Sociální vědy běžně přejímají metody od sebe navzájem a někdy i od věd přírodních či humanitních a nezdá se, že by tím docházelo k jejich újmě. Jiná situace nastává tam, kde jedna metoda získá hegemonii a kde omezení tohoto hegemonu determinují otázky, jež je možno zkoumat.

Stran druhého bodu mé kritiky je třeba vyzdvihnout zarážející nesoulad mezi na jedné straně přáním mého oponenta inspirovat se u ostatních disciplín, ba co více přáním syntetizovat poznatky jiných disciplín (s. 22) a na druhé straně jeho příkrým odmítnutím využití metod těchto disciplín v geografii. Matoušek jednak zcela vyloučil možnost, že by případná syntéza mohla spočívat na sofistikovaných metodách. Zadruhé, těžko si představit, jak může metodicky nevybavený geograf pochopit a syntetizovat článek z např. předních ekonomických

časopisů. S výjimkou popularizačního „Journal of Economic Perspectives“ se ve špičkových ekonomických časopisech najde jen málo článků, které lze číst a pochopit bez solidního metodologického výcviku.⁴ Lze namítnout, že ekonomie se vyznačuje extrémními nároky na matematickou gramotnost. Jenže metodologická úroveň sociologických či politologických prací také pokročila, a to jak ve vztahu ke kvantitativním (viz např. King 1998, Brambor, Clark, Golder 2006), tak kvalitativním metodám (viz George Bennet 2005, Gerring 2007, Ragin 2009 atd.), takže podobná situace by se opakovala, byť méně dramaticky, i zde. V této situaci k žádné smysluplné reflexi, či snad syntéze dojít nemůže. Metodicky nevybavený geograf tak může nad ekonomickým článkem maximálně vykřiknout: „je to nesmysl, jsou tam nerealistické předpoklady“, případně „a kde je člověk?“

Nemáme-li zájem o ostatní obory, řekněme to na rovinu. Neklamme sebe i jiné líbivými tvrzeními, že „Geografia pritom dlhodobo kultivuje know-how v oblasti integrácie poznatkov odvetvových vedných disciplín...“, jak tvrdí Matlovič, Matlovičová (2012, s. 42). V lepším případě jej příliš nekultivovala, v horším o něj nestojí. Možná odmítáme ekonomické, politologické, či sociologické výzkumy, jelikož vycházejí z neopozitivismu či vědeckého realismu. Je-li tomu tak, nemluvme o epistemologické inkluzivnosti. Řeči o syntetizování a reflektování poznatků příbuzných disciplín zní vznešeně, bohužel jsou jen zbožným přáním, či zcela vědomým zakrýváním opačné skutečnosti.

Situaci dokresluje Matouškov (pro geografa typické) implicitní ztotožnění kauzálních teorií a kvantitativních metod s neopozitivismem. Přitom neopozitivisté rozvíjeli i kvalitativní metody (typicky King, Keohane, Verba 1994). A na druhou stranu to byli právě realisté, kdo usiloval o rozvoj kauzálních teorií a zdokonaloval metodické nástroje k tvoření a testování těchto teorií (George, Bennett 2005). Do tohoto kontextu nezapadá oponentova úvaha nad hypotetickým přínosem ekonometrických a formálně matematických metod pro výzkum města. I já se domnívám, že přínos těchto metod by zde byl omezený. Všiml jsem si však, že případové a komparativní studie geografové města (ale i ekonomičtí a političtí geografové) provádějí (např. Sýkora, Posová 2011). Relevantní otázkou tedy je, zda by nemohli těžit z případových a komparativních studií orientovaných na testování a tvoření teorií, které se vyznačují strategickým výběrem případů. Přínosy se zde týkají zejména těch, kteří nepovažují kauzální teorie za překonané a zbytečné.

Konkrétní volba metody je vždy ovlivněna řešenou otázkou a základním charakterem výzkumu (což je můj konzistentní postoj viz Kofroň 2012b a Ženka, Kofroň 2012). Určitá volnost ve výběru metod by však neměla znamenat omluvu pro přehlížení (i) efektivnějších variant určitého metodického směru, či (ii) faktálních slabín určité metody ve vztahu k řešené otázce.⁵ Bohužel, nacházíme

⁴ Každý může učinit malý experiment a zeptat se nejbližších ekonomických geografů, zda již četli poslední čísla předních ekonomických časopisů, které jsou jejich nej(ne)oblíbenější články a jak se jim daří syntetizovat poznatky současných špičkových ekonomů. Nebo snad velký obor ekonomie disponující excelentními mozky nemá na své špičkové úrovni co nabídnout?

⁵ Rozhodne-li se geograf statisticky testovat teorii obsahující několik nezbytných podmínek, měl by užít adekvátního statistického modelu s „interakčními efekty“ (IE). Bylo by absurdní, byl-li by využit model postrádající IE s odůvodněním, že tento typ metody (statistické analýzy) nevznikl na půdě geografie.

se v bludném kruhu. Nonšalantně ignorujeme metodický rozvoj v sociálních vědách s poukazem na jedinečnou komplexitu zřejmě jakéhokoliv geografického výzkumu. Díky tomu nemůžeme čerpat z okolních disciplín a v důsledku ani neoceníme možný přínos nových metod, čímž se kruh uzavírá.

3. Jiná věda, jiné teorie, jiné standardy

Dle Matouška cílené testování teorií nemá valného smyslu (s. 23), neboť geografie studuje (komplexní) otevřené systémy vzpírající se experimentu (s. 19). Uvedené vskutku charakterizuje část geografického výzkumu. Nicméně otevřené (komplexní) systémy studují i jiné sociální vědy a nemožnosti experimentu čelí i řada přírodovědných sub-oborů (části geologie, fyzikální kosmologie apod.). Jelikož tyto disciplíny en bloc neodmítly tvoření a testování kauzálních teorií, pouze se smířily s dominantně observačním, či teoretickým charakterem svého zkoumání a nutností pečlivého designu výzkumu, jednoho napadá, zda geografové musí povinně rezignovat na hledání kauzálních teorií. Domnívám se, že Matoušek zde hegemonicky prosazuje svůj partikulární epistemologický názor, jehož správnost je sporná. Vsadí-li geografie jako celek na tento názor a ten se následně ukáže jako mylný, bude to mít velmi negativní dopad na celý obor.

Jistě, komplexita, multipodmíněnost, ekvifinalita, path-dependency, zpětně sebe-posilující/oslabující vazby apod. představují překážky identifikace kauzálních vztahů. Nicméně s těmito problémy se potýkají i negeografové. Jejich odpovědí však byl (i) pečlivější design výzkumu (viz George, Bennett 2005, King, Keohane, Verba 1994, Mahoney 2000 aj.) a (ii) rozvoj nových metod (např. Raginova 1987 kvalitativní komparativní analýza) a (iii) lepší teoretizace problému, která umožňuje zacílit empirický výzkum jen na potenciálně významné kombinace proměnných. Zdá se, že zde existují dvě cesty; jedna s, a druhá bez snahy o kauzální teorie. Odmítnutí kauzálních teorií akceptuji, udivuje mne však, že je to nakonec propagátor „inkluzy a konsenzu“, kdo nutí i ty, kdož nesdílejí jeho epistemologickou pozici, k následování jím zvolené cesty.

Odmítnutí cíleného tvoření a testování kauzálních teorií s sebou nese přinejmenším tři další problémy. Zaprvé se zbavujeme možnosti (i) vytvořit vlastní teorii, na kterou by poté mohli navázat i negeografové, (ii) možnosti syntetizovat několik kauzálních teorií do podoby komplexnější avšak vnitřně koherentní kauzální teorie, schopné vysvětlovat specifitější jevy.⁶ Zadruhé, jelikož i geografové částečně využívají kauzální teorie vzniklé mimo disciplínu (viz četné citace Huntingtona 1993, či Wallersteina 1974 aj.), lze se tázat, na základě čeho byly tyto teorie vybrány a zda nepřejímáme a neudržujeme teorie, které neprošly ani těmi nejlhčími testy? Jaký smysl má syntéza teorií, či konceptů, které jednoznačně selhaly, či byly výrazně zpochybněny v jejich domovských disciplínách? Nakonec se domnívám, že geografickému myšlení

⁶ Souhlasím, že syntéza poznatků (teorií) z jiných disciplín představuje jeden z cílů geografie. Domnívám se však, že je rozumnější tuto syntézu provádět s teoriemi vycházejícími z podobných předpokladů. To snižuje problém nekonzistence předpokladů a implikací naznačený v první části textu.

by jen prospělo, pokud by některé koncepty a na ně navázané teze byly kriticky zkoumány a testovány. Je totiž možné, že mnohdy vidíme (implicitně) příčinu tam, kde není a tím vedeme náš výzkum na scestí. Příkladem uveďme globalizaci. Široký pojem, často se vyskytující v názvech článků, grantových projektů a diskuzích geografů. Je globalizace vskutku tak významná, je její kontext skutečně nezbytný pro řadu jevů, se kterými ji spojujeme? Nejde ve skutečnosti jen o floskuli zakrývající myšlenkovou prázdnotu a bezradnost? Nevím, zda globalizace má či nemá význam, který ji geografové někdy připisují. Domnívám se však, že jediným způsobem, jak podkrýt tuto hádanku, je podrobit jednotlivé globalizační teze různým testům a ptát se, zda procesy údajně vyvolané, či zesílené globalizací neexistovaly ve stejné či větší míře ještě před začátkem globalizace, či zda lze vysledovat souvislost (na základě kvalitativního či kvantitativního výzkumu) mezi fázemi a formami globalizace a jevy, které s ní spojujeme. Matoušek bohužel poněkud mysteriózní proces geografického selektování teorií nijak nepřiblížil a neobhájil. Proto zůstávám stoupencem – byť nedokonalého – testování.

Odmítnutí testování teorií vede k otázce, zda nepoužíváme ne ty nejzajímavější, nejpodnětnější, či empiricky nejsilnější teorie (či koncepty), ale spíše ty, které konvenují našim politickým cílům, či ideálům. Přinejmenším pro ty, kteří se hlásí k naturalistické tradici v sociálních vědách, by měla možnost testování teorií zůstat otevřená. A právě obtíže spjaté s našimi tématy volají po využití nejvhodnějších dostupných metod.

4. Od kontradikcí k otázkám, jež si raději nikdy nepoložíme?

Matouškův text charakterizují zejména vnitřní kontradikce. Sen o inkluzivní geografii se v realitě mění v exkluzivní, nepřiliš tolerantní klub vyvolených přístupů. Některé přístupy mohou zřejmě využívat negeografických metod, zatímco jiné (např. pozitivistické) nemohou (smí-li vůbec existovat). Obdobně volá po syntéze poznatků okolních disciplín, ale odmítá jejich (i) epistemologické ukotvení a (ii) metody. Volání po syntetizování prací, které považujeme předem za problematické (díky jejich epistemologickým východiskům), a kterým ani nerozumíme (díky metodám, jež využívají), považují za vskutku originální. Někdy je lepší jasně vyjádřit své preference, než předstírat toleranci tam, kde žádná není. Matoušek odmítl konfliktní multipolaritu, aby představil alternativu, která je na úrovni oboru mnohem více selektivní. V této alternativě by navíc rychle zmizely základní standardy vědecké práce. Mé volání po epistemologickém uvědomění si kladlo za cíl donutit autory k tomu, aby jasně řekli jaká je jejich výchozí pozice, k jakým standardům práce se hlásí (výběr nechávám na nich). Cílem bylo umožnit smysluplnou kritizovatelnost našich prací a tím i rozvoj disciplíny.

Mé volání po metodologické obrodě bylo zkomoleno. Nehoroval jsem totiž pro dominanci jedné metody, či epistemologie. Volal jsem po zdokonalení metod(olog)ické úrovně „naturalisticky orientovaných badatelů“ – dle mého názoru významné a nepostradatelné skupiny. Chtějí-li tyto geografové řešit kauzální otázky, chtějí-li vstupovat do rovnocenného dialogu s okolními disciplínami, nic jiného jim nezbývá.

Ve snaze posunout naši debatu tak, aby neustrnula v zákopové válce, zmíním tři okruhy otázek, které, jak doufám, by mohly rozprout nové a snad zajímavější diskuze.

- 1) Na čem stojí geografické selektování teorií?
- 2) Zabývají se geografové ve svém konkrétním výzkumu tématy o tolik komplexnějšími, než jaká řeší odborníci jiných disciplín (otázky války, hospodářského růstu, inovací apod.)? Není zaklínadlo „komplexity“ někdy jen maskováním metod(olog)ické slabosti a teoretické bezzubosti (části) geografie?
- 3) Proč se na geografii hlásí tak málo (kvalitních) studentů v porovnání s ekonomii, politologií, sociologií atd.? Jaký je např. první kvartilový plat absolventů geografie, ekonomie atd. po X letech praxe? Jakých postů v pracovní hierarchii dosahují nejlepší absolventi?

Myslím, že řešení zejména třetího okruhu otázek si zasluhuje mimořádnou pozornost geografické obce. Každý obor, stojí a padá se studenty. Nadání, motivovaní a kriticky myslící studenti jsou základem jakéhokoliv dalšího rozvoje. Stane-li se geografie synonymem nekvality, neúspěchu, „druhé či třetí volby“, dříve či později bohužel zmizí z univerzitního prostředí.

Literatura:

- BRAMBOR, T., CLARK, W., GOLDBERGER, M. (2006): Understanding interaction models: Improving empirical analyses, *Political Analysis*, 14, č. 1, s. 63–82.
- DALBY, S. (2008): *Warrior Geopolitics: Gladiator, Black Hawk Down and the Kingdom of Heaven* *Political Geography*, 27, č. 4, s. 439–455.
- GEORGE, A., BENNETT, A. (2005): *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*. MIT Press, Cambridge, 350 s.
- GERRING, J. (2007): *Case Study Research, Principles and Practices*. CUP, Cambridge, 278 s.
- GRINAVISKI, E. (2012): Contrasts, counterfactuals, and causes. *European Journal of International Relations*. s. 1–24. DOI: 10.1177/1354066111428971.
- HUNTINGTON, S. (1993): The Clash of Civilizations? *Foreign Affairs*, 72, č. 3, s. 22–49.
- CHERNOF, F. (2009): The Ontological Fallacy: A Rejoinder on the Role of Scientific Realism in International Relations. *Review of International Studies*, 35, č. 2, s. 371–395.
- KING, G., KOEHANE, R., VERBA, S. (1994): *Designing Social Inquiry, Scientific Inference in Qualitative Research*. Princeton University Press, Princeton, 300 s.
- KING, G. (1998): *Unifying Political Methodology: The Likelihood Theory of Statistical Inference*. University of Michigan Press, Michigan, 274 s.
- KOFRON, J. (2012a): Geografie fragmentovaná jako geografie úspěšná? Postmoderní sen noci ostravské. *Informace ČGS*, 31, č. 1, s. 1–10.
- KOFRON, J. (2012b): Kvalitativní metody jako nástroj nomotetického poznání, aneb má se česká geografie co učit? *Geografie*, 117, č. 3, s. 308–328.
- KOŘAN, M. (2009): Jakou cestou po pozitivismu? Pragmatismus a vědecký realismus a jejich role ve výzkumu mezinárodních vztahů. *Mezinárodní vztahy*, 44, č. 1, s. 7–36.
- MACDONALD, P. (2003): Useful Fiction or Miracle Maker: The Competing Epistemological Foundations of Rational Choice Theory. *American Political Science Review*, 97, č. 4, s. 551–565.
- MATLOVIČ, R., MATLOVIČOVÁ, K. (2012): Společenská relevancia a budovanie značky geografie. *Geografie*, 117, č. 1, s. 33–51.
- MATOUŠEK, R. (2013): Jaké metody pro jakou geografii? K přínosu geografie a inspiraci z jiných disciplín. *Informace ČGS*, 32, č. 1, s. 16–24.
- MAHONEY, J. (2000): Path Dependence in Historical Sociology. *Theory and Society*, 29, č. 4, s. 507–548.

- MEARSHEIMER, J., WALT, S. (2013): Leaving Theory Behind: Why Hypothesis Testing Has Become Bad for IR. *EJIR*, Forthcoming, 19, č. 2.
- MONTEIRO, N., RUBY, G. (2009): IR and the False Promise of Philosophical Foundations. *International Theory*, 1, č. 1, s. 15–48.
- MONTEIRO, N. (2012): We Can Never Study Merely One Thing: Reflections on Systems Theory and IR. *Critical Review*, 24, č. 3, s. 343–366.
- RAGIN, C. (1987): *The Comparative Method: Moving Beyond Qualitative and Quantitative Strategies*. University of California Press, Berkeley, 218 s.
- RAGIN, C. (2009): *Redesigning Social Inquiry: Fuzzy Sets and Beyond*. University of Chicago Press, Chicago, 240 s.
- SAYER, A. (1992): *Method in Social Science. A Realist Approach*. Routledge, London, 336 s.
- SAYER, A. (2000): *Realism and Social Science*. Sage Publications, London, 224 s.
- SOKAL, A. (1996): A Physicist Experiments with Cultural Studies, *Lingua Franca*, May/June 1996.
- SÝKORA, L., POSOVÁ, D. (2011): Urbanizace a suburbanizace v městských regionech Prahy a Vídně: strukturální rozdíly v podmínkách odlišných politicko-ekonomických režimů. *Geografie*, 116, č. 3, s. 276–299.
- WALLERSTEIN, I. (1974): *The Modern World-System, vol. I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*, Academic Press, 410 s.
- WENDT, A. (1999): *Social Theory of International Politics*. CUP, London, 448 s.
- WOODWARD, R., JENKINGS, K. (2012): This place isn't worth the left boot of one of our boys: Geopolitics, militarism and memoirs of the Afghanistan war. *Political Geography*, 31, č. 8, s. 495–508.
- ŽENKA, J., KOFROŇ, J. (2012): *Metodologie výzkumu v sociální geografii – případové studie*, Ostravská Univerzita v Ostravě, Ostrava, 90 s.

Pracoviště autora: Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií, U Kříže 8, Praha 5. e-mail: kofronj@fsv.cuni.cz.

Citační vzor:

KOFROŇ, J. (2013): Inkluzivní sny v exkluzivní realitě. *Informace ČGS*, 32, č. 2, s. 34–43.

Několik poznámek k diskuzi na stránkách IČGS

Informace České geografické společnosti mají za cíl vytvářet předpoklady pro formování postojů a názorů na jednotlivá aktuální geografická témata. Proto budou Informace ČGS vždy otevřeny pro diskuzi různých směrů geografického výzkumu a budou vytvářet prostor pro formulaci různých geografických postojů. Z toho důvodu jsme také velmi uvítali diskuzi, kterou na stránkách našeho časopisu vedli kolegové Kofroň a Matoušek. Diskuze vedená sadou polemických textů zcela nepochybně přispěla k vyjasnění stanovisek nejen obou diskutujících autorů, ale i širší čtenářské obce. Přesto je ale nutné některé diskuze občas ukončit a vytvořit prostor pro další témata. Proto děkujeme oběma hlavním autorům za zajímavé názory a jasně formulovaná stanoviska ze dvou zdánlivě nesmířitelných postojů a rádi bychom uvítali k tématu i jiné názory třetích stran.

Radim Perlín
Šéfredaktor Informací ČGS